

visokost 23 m., katera visokost se meri pri poševnih tleh iz najvišje pike teh tal.

V ozkih ulicah sme gosposka prepovedati staviti četrto nadstropje, in pri hišah in poslopih za obrtnijske namene utegne zaukazati utesnitev visokosti od 23 m., ako tirjajo zdravstveni oziri tako utesnitev.

Gosposka ima pravico iz ozirov primernosti povedati, da se v mestih ne smejo zidati poslopja proti ulicam obrnjena, ki niso vsaj eno gornje nadstropje visoka.

Stanovališča morajo, ako so obokana (velbana), najmanj 32 dm., ako pa imajo raven strop, najmanj 3 m. visoka biti. (§. 72.) (Dal. prih.)

Šolske stvari.

Ljudsko šolstvo na Kranjskem

v preteklem šolskem letu 1874/75.

Otrok, ki imajo po postavi ljudsko šolo obiskovati, je na Kranjskem 51.058, — število otrok pa, ki so preteklo šolsko leto v šolo hodili, znaša 37.572; — po takem ni 13.486 otrok šolsko dolžnost spolnovalo.

V okraji:	Število za šolo ugodnih otrok:	Število otrok, ki so v šolo hodili:
Ljubljanskega mesta	2616	3152
Ljubljanske okolice	5662	3864
Kranjskem	4450	3502
Radoljskem	3364	2724
Kamniškem	3808	2663
Litijskem	3163	2779
Krškem	5850	3801
Novomeškem	4535	2440
Kočevskem	5821	3833
Črnomaljskem	2697	2295
Postojnskem	5017	3459
Logaškem	4075	3060

Po takem razun Ljubljane otrok Črnomaljskega okraja največ ljudsko šolo obiskuje, najmanj pa otrok Novomeškega okraja.

Politične stvari.

Ozir na državni zbor Dunajski.

Govor poslanca Hermana

v zbornici poslancev pri razpravi o državnem proračunu za leto 1876. *)

Kot predmet svojemu govoru vzamem državno in upravno sestavo, kajti oni ste zavoljo svoje napačnosti vzrok temu, da gremo v političnem, nravnem in gospodarskem obziru čedalje bolj rakovo pot.

Ta resnica se je sicer že mnogokrat proglašala; al ker imajo na Dunaji gluha ušesa, ne more se nikdar dosti ponavljati.

Da je vladna sistema vsega zlega kriva, in da mnogo mnogo stvari, ki so se vtaknile v državni proračun, ne spada tje, to prepričanje se izrazuje v splošnem klicu po reformi (prenaredbi) ustave in državne uprave.

Govoriti mi je toraj o bistvu in obsegu reforme, o vzajemnih razmerah med državo in posamesnimi deželami, pred vsem pa, kaj se godi dandanes v deželah, in kaj neki je vzbudilo splošni klic po reformi. Povsod omahuje pravica, povsod se kažejo ma-

terijelne in duševne nadloge ljudstva, ki izvirajo iz napačnega upravnega mehanizma, iz zmirom in zmirom večega nakupičenja novih postav in strankarskega duhá, ki se je zanesel v upravo in postavodajstvo.

Je-li se more to imenovati umen upravni organizem in zdravo stanje, ako se, kakor v moji domovini, politične uprave na prvem mestu poleg okrajnega glavarstva in davkarstva vdeležuje še kakih šestero voljenih, avtonomnih korporacij (županij in okrajnih zastopov), katere navadno nimajo nikakoršne lastne eksekutivne moči, in po takem zavoljo neprenehanih „volitev“ in „sej“ ljudstvo ne pride do dela, — ako ti avtonomci delajo, kar se jim ljubi, navadno pa ne storé ničesa zato, ker ničesa storiti ne morejo, — ako politična gosposka, kot državna nadzornica, ki bi imela z nadzorstvom čez nje že opraviti dovolj, nahaja povsod svoje meje zato, ker ti avtonomci stojé največ pod oblastjo deželnega odbora, ki pa spet nima nikakoršne eksekutivne moči — ako politične gosposke in pa deželni odbor, dostikrat ne vedé, kaj spada v njihovo področje, izpolnovanja svojih dolžnosti prepuščajo drug drugemu, nazadnje pa vsi skupaj ne morejo pomagati, — ako ljudstvo, vse zbegano, v svojih zadevah išče pomoči zdaj pri eni, zdaj pri drugi gosposki, pa ga povsod odpravljajo naprej, ker gosposka sama svoje oblasti (kompetencije) več ne pozná, — ako, ker vse gospodari, nikakega pravega gospodarja ni, in le davkar ostro izpolnuje svojo službo, — ako je ljudstvu njegova gosposka izmaknena izmed njegovega središča, da je prisiljeno, za-njo hoditi, mnogo mnogo milj, — ako se izročuje županijam najtežje in najvažnejše opravilo policije in to brez odškodnine, poleg tega pa se za policijo odločeni in le od občin plačani pomagalni organi — žandarji — puščajo le političnim gosposkam, — ako se umetno skupaj združene občine zoper svojo voljo in svojo korist držé združene, ker je to politični gosposki bolj ročno, da ima pri svojem obširnem okolišču z manj občinami opraviti (klici na desni: resnično!), — ako se že tako ubožane občine s tem, da morajo skrbeti še za svoje uboge, čez moč preobkladajo s tem, da se jim od fabrik, ki po sedanji sistemi živajo posebno priljubljenost, danes jemljejo delavci, a jutri po kakovi krizi se jim pa pošiljajo kot berači domú, — ako je pri takovi upravni uredbi in čedalje bolj razširjajoči se razuzdanosti človeško življenje in premoženje v vedno večji nevarnosti? — So li znabiti veseli časi to, ako se po državni šolski postavi in vsled od zgoraj spodbujevanega šolskega in olikovalnega „švindelná“ silijo občine v brezmerne stroške za šolo in posebno še v drago zidanje šol, da se pogrezajo v dolgove, iz katerih se znabiti v sto letih ne bodo izkopale, — ako se je občinam odtegnil skoraj ves vpliv na ljudsko šolo, — ako liberalno učiteljstvo moralno in krščansko odgojo mladine ovira ali celó vničuje, — ako ljudska šola služi strankam kot bojišče zoper katoliško cerkev in postaja le naprava, kjer se zatira narodnost (dobro! na desni) in od kodar se nemir, prepir in razpor širijo krog in krog celó v samotne kraje po deželi?

Tudi to ne more biti pravilno stanje, ako ste v eni in isti deželi po dve deželni vladi, druga drugi v oviro in deželno upravo težeči in dražeči, — ako imajo uradniki ene vlade svojo „Meko“ zunaj dežele in od ondi prijemljejo svoje ukaze, kjer se ravna po drugih ali prav po nobenih principih, — ako vladate dežela z deželnim odborom in okrajnimi odbori po eni strani, država s cesarsko vlado in okrajnimi glavarstvi po drugi strani, obe vladi pa še s celo šaro avtonomnih in

*) Po stenografičnem zapisniku.

psevdo-avtonomnih korporacij, katere so zdaj popolnoma, zdaj le nekoliko, zdaj zopet samo le v kakem posebnem obziru podložne cesarskim gosposkam, zdaj pa višim deželnim oblastnijam, ako ima in vzdržava vsaka teh dvojnih deželnih vlad mnogobrojno kardelo uradnikov: svoje konceptno osebstvo, svoje knjigovodstvo, svojo stavbeno gosposko, svojo blagajnico in pomagalne urade, — ako vlada deželnega odbora stane samo moja domovina (Štajarsko) vsako leto nad 80.000 gold., cela avtonomna uprava dežele, okrajev in občin pa povzije neznano veliko svoto, vkljub temu pa država od začetka avtonomne deželne uprave do danes trope svojih cesarskih uradnikov ni zmanjšala ne za enega moža ne, temveč še čuti potrebo, jo vedno množiti, če bi se zgodilo to, kar namerava predlog odbora za upravne reforme?

Kdo pa je kriv te dragocene zmešnjave, ki jo je rodila dvojad (dvalizem) v politični upravi? — kdo drug nego država, ki se meša vmes? Bi li bila taka zmešnjava že toliko let, da je dežela sama sebi gospodar? Gotovo ne!

Res, da država s svojim uradniškim materijalom varčno ravná, al pogostoma na stroške solidnega in promptnega uradovanja in na stroške ljudstva. Da si je država prihranila nekatere uradnike, napravila je notarje, kateri so jako dober kup za državo, za ljudstvo pa silno dragi (dobro! na desni) in katerih bi po moji misli vsaj na kmetih treba ne bilo. (Dobro! na desni.) Tudi Graška viša sodnija varčuje na tak način, ker brez ozira na sodnijske sluge občine sili, da na lastne stroške morajo pošiljati posle (pote) k svojim sodnijam, da opravljajo uradna izročila, med tem, ko po drugi strani samo za svoje okrožje izdaja tako imenovanim državno-pravdniškim funkcionarjem, kateri so po misli vseh sodnij in državnih pravdnistev popolnoma nepotrebni in čast sodnij pred ljudstvom skrunijo, vsako leto nad 20.000 gold.; tega, se ve, da ni ta viša sodnija, ampak dotična postava kriva. Ali bi se ljudstvo tudi potem tako trlo in bi pač pogrešalo nekaterih silno potrebnih pravnih reform tako dolgo tudi potem, ko bi dežela sama oskrbovala svoje pravdnistvo? Gotovo ne! Se li naše pravde bolje obravnavajo zato, ker se obravnavajo na Dunaji?

Na drugi strani pa tudi dežele in občine izkoledvajo državi mnogokrat naprav in subvencij takih, ki jim niso zmirom potrebne, kajti države opehariti nima nikdo teške vesti. Tako je moja domovina s srednjimi šolami vsake baže prenasitena, ki jih je ustanovila zdajci država, zdajci dežela, in v nekaterih teh šol je skoraj več profesorjev nego učencev in bi jih še več bilo, ako bi se učenci s štipendijami tako rekoč ne kupovali. Tudi se jej ne manjka viših šol. Gotovo bi bilo manj šolskih zavodov v deželi, in sicer bi bili le tam, kjer jih je v resnici potreba, ako bi dežela imela šolstvo v svojih rokah. Gotovo ne bi se zidala predraga poslopja za više šole, akademije in muzeje, kakor jih dela država brez ozira na siromaštvo ljudstva in za večo komoditeto iz tujih dežel privandranih profesorjev. (Dobro-klici na desni. Resnično!) Mogoče, da se je nekdanj premalo storilo za učne namene, al zdaj se stori preveč in v istini imamo preobilo katedernih možiceljev, in pa le zopet je država, katera, kakor sploh, v zatiranji narodnosti in častilakomnosti, da bi se bliščala, kot tako imenovana nemška kulturna država, le sega samo po profesorjih in doktorjih tako, da je celó gosposko zbornico državnega zbora premenila v „komoro za umetnosti in vednosti.“ (Veselost.) Jaz nimam ničesa zoper profesorstvo; kar mora biti, naj bode; al dandanes se izžema ljudstvu skoraj zadnji groš, in

daje se mu zato učenost (veselost), nemška učenost, brez razločka na vero in narodnost.

Postavodajstvo za realke in tehnične više šole je po ustavi stvar dežele, al da ne manjka dvalizma tudi na polji poduka, mora spadati postavodajstvo za gimnazije in vseučilišča, kakor tudi za ljudske šole v delokrog države. Čegava je prav za prav ljudska šola, s katero se zopet dvalistično ravná, ali je občinska, ali okrajna, ali deželna, ali državna, tega nihče ne vé. (Veselost.) Le toliko se vé, da imajo skrbeti dežele za njihove potrebe, sicer pa se ne smejo dosti vtikati vmes, da! še celó varovalnice za male otroke in otročje vrte si je prisvojila vsegamogočna država. (Veselost.) Resnica pa je, da se dejanske potrebe za ljudske šole vsako leto strašno množé, odkar skrbi za-nje država, kakor tudi ni dvomiti, da bi se ljudsko šolstvo oskrbovalo mnogo bolje in ceneje, ako bi skrbele za-nje same dežele. Kjerkoli je država razdeljevala opravila med sabo in deželami, dobile so one zmirom le butaro na svoje rame.

S kakošno pravico je država ljudsko šolo odtegnila deželam, tega mi ni moči umeti. Nič ni dežel državi tako odgnalo in nič ni imelo hujših nasledkov, nego to vedno sezanje države v pravice deželne. Kako se pa sploh pod dualističnim pokroviteljstvom države in dežel pri mladini in njenih učениkih razvija dušno cvetje, nraavnost in domoljubje, to je vsakemu znano. Zmedenosti na polji poduka je ravno tako veliko, kakor je je pri vsej drugi administraciji.

Kmetijstvo je izključno deželna stvar, in dežele storé tū, kar se dá; a tudi tukaj ne more opustiti država svoje, kakor sem že rekel, sicer dobromiselne a vsekako nepotrebne gorečnosti, da koraka vštric dežel in z državno podporo, katero pa zajema iz deželnega denarja, dela dragocene gospodarske poskušnje, katerih vrednost je dvomljiva, in vzdržuje na Dunaji ministerstvo za kmetijstvo, ki šteje 87 osob. — Štajarska si je naredila deželno postavo zoper hrošče (kebre) in druge škodljive mrčese. Zoper Koloradnega kebra, smrečjega lubadarja in trtno uš pa postave dela država! Kakošna čast za to mrčesno družino! (Veselost na desni.) Resnica pa je, da kmetijstvo, vkljub tej dvojni skrbljivosti — državni in deželni — čem dalje tem huje peša in hira.

Skrb za varnost osebe in imetja, tedaj skrb za mir, red in varnost v deželi, to je stvar dežele, in, spolnujoč svojo dolžnost po ukazu države, vzdržujejo občine z mnogimi stroški civilne straže in ječe, oskrbujejo pognanstvo (šub), dežele zakladajo posilne delavnice in plačujejo znamenite stroške za stanovanja žandarjev kakor tudi stroške za pognanstvo. A tudi tukaj ima dvalizem dvojno firmo: lokalne ni državne policije, in tudi tu so zopet dežele, katerim pripada največ onozorni del takošnjih upravnih opravil.

Kako malo plodna na tem polji je dvojna veljava države in dežele, dokazuje dogodek, da je v moji domovini nekega svetlega gosta in sorodnika cesarjevega oblegala ljudska druhal pet dni. (Klici na desni: čujte!) Da so bili razsajalci izključno izmed liberalne, tedaj vladne stranke, in izmed tako imenovane mestne inteligencije (klici na desni: čujte!), v katerih prid in pod katerih imenom se je hudo skrčila politična volilna pravica prostega ljudstva, to jim ni moglo služiti v izgovor. (Klici na desni: čujte!) Toda, zavoljo neprijaznosti, katera se javi v viših krogih zoper katoliško cerkev in legitimni princip, in zaradi prijaznosti, katero gojé le-ti z onim možem zunaj naših mej, ki je z znanim svojim pismom druhal najbolj nahujskal zoper onega slavnega gosta, in, ker so dolgo prej smeli časniki pred očmi gosposke zoper cerkev in njene bori-

telje obžalovanja vrednim načinom a brez strahu hujskati (Klici na desnici: čujtel) mislili so lahko razsajalci za trdno, če tudi napačno, da delajo v visokem vladinem smislu. (Veselost na desnici.) Bili so, se ve da, le pokorni učenci, pa tudi žrtva sisteme, po kateri so se pregrešili in zavoljo tega postali nesrečni; a tudi gosposke se ne smejo grajati, kajti za-nje je, liberalnemu Dunajskemu ministerstvu nasproti, bilo zelo nevarno, proti liberalni stranki odločno postopati, vsaj so popolnoma složne z gobasto Dunajsko vlado in s svojim nemožatim hlepenjem po popularnosti pri nekaterih krogih ljudstva ter s svojim strahom pred strankami, katere je vstvarila vlada sama; (klici na desnici: resnično!) Vsega tega obžalovanja vrednega dogodka kriva je vladna sistema, kateri naj služi to v poduk: kako nevarno je, igrati se z ognjem revolucije! (Dobro! dobro! na desnici.)

Ravno tak nesrečen dualizem in ista anarhija vlada na polji postavodajstva. Država in dežela narejate večkrat ena brez ozira na drugo, in večkrat za eno in isto stvar postave za deželo, ki se pogostoma križajo in največ ostajajo na papirji ter s svojo množino motijo ljudstvo in gosposko. Država dela postave za dežele, katere, ko bi se bile obravnavale dotične stvari v deželnih zborih, bi se znabiti nikdar ne bile potrdile, zato jih ljudstvo ne sprejema kot dobroto, temuč kot tiranstvo. Lahko se tedaj umeje, zakaj ljudstvo trepeče pred njim in se boji vsakega državnega zbora, ker že naprej vé, da se bode storila njegovim občutkom, njegovi nravnosti in njegovim pravicam nova krivica. (Klici na desnici: resnično!)

Štajarska si je naredila postavo posilne delavnice zoper lenuhe, brž je pa naredila tudi država tako postavo, in je tedaj s svojo postavo ono deželno kar ovrгла, ter s zamudo časa, v katerem se je dosegla stvar, prizadela deželi več stroške, čeravno je ni prašala za to niti z jedno besedo.

Štajarska je vpeljala za-se z neko deželno postavo nov deželni davek, do česar po ustavi ni imela pravice. V neki drugi deželi je deželni zbor zoper dotično določilo državne postave prevzel ustanovo za pokojnine učiteljev v upravo dežele, in vlada je pridobila obema nepostavnima postavama najvišo sankcijo. In takih primerljejev bi se naštelo še lahko mnogo.

Sicer pak se ne more za zlo jemati deželam, ako si katerikrat, ker država vedno seza v njihove pravice, vzamejo prostost in tudi od svoje strani posežejo v državo. (Veselost na desnici.) Zavoljo pomanjkanja lastne eksekutive sklepajo deželni zbori o državnih gosposkah (o političnih in pravnih gosposkah), da! celó o ministru, kateremu naročajo izvršitev svojih postav. Se li še kje na sveti nahaje kak ljudski zastop brez samovlastne eksekutive? Kaj tacega je le bela vrana v Avstriji! Državni zbor od svoje strani pa zopet krevsa brez ogovora od merodajnega kroga čez deželne zbore njihovo kompetenco zdaj razširjajoč zdaj zopet krateč, kar pa ga drugače zopet ne ovira, da svojih lastnih postav okvir prepusti milosti in dobri volji deželnih zborov. Preobložen je državni zbor in ob veljavo dejani so deželni zbori, kateri imajo za živeti avtonomije premalo, a za umreti preveč, in ki brez pomoči njim prijazne deželne vlade, brez vodnika in brez cilja sem in tje omahnjejo in hirajo, in katerim, čeravno so z dotičnim deželnim gospodom oblastniki in lastniki dežele, država vendar o svojim gospodarstvu v deželi niti odgovora noče dati.

Obe deželni vladi, državna in avtonomna, delate, ena brez vednosti druge, postavne predloge za deželni zbor, da se potem tudi v dežel-

nem zboru, tedaj vpričo ljudstva, druga z drugo bojujete. (Veselost na desnici.)

Ako po tej poti delovanje mnogih deželnih zborov ostaja brez znamenite koristi za dotične dežele in bode najbolj zmirom obstajalo le v tem, da jim bodo deželni zbori nakladali čedalje teža bremena, tedaj more reči tudi država o sebi, da je na svojem prilastenem si polji pustila skoro vse nedodelano v nezadovoljnost ljudstev.

Brez premišljenja se križem meša vse in vladarji in vladanci so v največem neredu in zmešnjavi. S kratka rečeno, država in dežela administrirate in dajete postave za dežele ter rabite zato dvojni čas in trud z dvojnimi stroški, in poleg tega, ker nimate edinostnega namena, brez vsake vidne koristi. Država in dežele slabé zavoljo tega nerodovitnega dvojnega gospodarstva in v nasprotnem boji. Kakošno je denarno stanje države, no, to je znano. A tudi dežele in občine se pogrezajo čedalje bolj v dolgove. Deželni, okrajni in občinski davki se vedno množé in ti davki skupaj so cesarske davke skoraj že dosegli, če ne že celó presegli. Kmetijski stan, ki vse živí in vzdržuje, na katerega se vse naslanya in po katerem živí tudi obrtstvo, je skoraj popolnoma vničen in visí že na tenki niti. (Klici na desni: resnično!) Hiranje obrtstva je nasledek hiranja kmetijstva. Pisarenje cvetè strašansko, skoraj tretji del ljudstva že pisari. (Veselost na desnici.) Vse komisijonira, sedi in se posvetuje za dnevšino (dijete), da, celó že šolski učitelji. (Veselost.) Štajarska redí v svojih posilnih delavnicah nad 300 kaznjencev in število le-teh se je v 20 letih pomnožilo za deseti del.

Uprava je demoralizovana, s strankarskega stališča se obravnavajo javne zadeve in razsojujejo; domoljub se izpostavlja splošni žalitvi brez vse obrambe, stranke ne prepričajo druga druge, ljudstva si eno drugemu niso pravična. Prebivalstvo naše države se deli v manjšino, ki dela krivico, in pa v večino, katera krivico trpí, a nikogar ni, ki bi storil temu konec. Mi živimo v onem znanem strašnem časi, v katerem ni nikacega sodnika na zemlji.

Državna in upravna sestava je nenaravna politična spletkarija; država hodi po bergljah, in vladina mašina je malin, ki gre, če tudi nima vsutega žita, in ki klopoče silnim hruščem, akoravno nikomur na korist in nikomur na veselje. (Veselost na desni.) Vse gre h koncu, ljudstva blagostanje, ljudska nravnost in domoljubje. Misliti bi se utegnulo, da država, ki poštuje sama sebe, se bode trudila, takim homatijam v pravem času priti v okom, a namesti tega obračajo se na Dunaji brezčutni v stran in se ne ozirajo na žalostne okoliščine po deželah, ter se drži že 15 let samoglavo ustave, ki je sezorila vsa ona zlá, zoper katera se mora vperati in vperati deveti del vsega državnega prebivalstva. Ako pa ni temu tako, naj pové slavna vlada, kake napredke ste storile vzvišena ustavna in precartana državna misel; naj pové, ali so se in kako daleč ljudstva že sprijaznila z Dunajsko ustavo? Dunajska ustava, pravim, kajti ustava ni Avstrijska in vlada je le Dunajska vlada. (Dobro! dobro! na desnici.)

Predsednik (seže govorniku v besedo.)

(Konec prihodnjič.)